

Д. Є. Макаренко, М. М. Іванік

Мезозойська ера та група, Мезозой

МЕЗОЗОЙСЬКА ЕРА ТА ГРУПА, Мезозой (від мезо... та ...зой) – середня ера фанерозойського еона історії Землі та відклади, що утворилися в той час. Настала після палеозой. ери (бл. 245 млн р. тому), тривала бл. 180 млн р., до кайнозой. ери (див. Фанерозой, Палеозойська ера та група, Кайнозойська ера та група). Мезозой. еру (М. е.) виділив 1841 англ. геолог Дж. Філіпс. У тектон. відношенні вона була найспокійнішою. Переважали низхідні рухи земної кори, характерні для таласократ. періодів. Вони зумовлювали не лише величезні трансгресії епіконтинент. морів, але й утворення нових океанів. У мезозої розпалися гіпотет. суперконтиненти Лавразія та Гондвана, які розділяв океан Тетіс. Замість них у пн. півкулі виникли Пн.-Амер. материк, Гренландія і Євразія, у пд. півкулі – Пд. Америка, Африка, Індостан, Австралія та Антарктида. Сухопутні зв'язки між континентами були порушені новоутвор. Атлант., Індій. і Пд. океанами. Розпад суперконтинентів і утворення океанів донині у повній мірі науково не обґрунтовано ні з позиції «фіксистів», ні з позиції «мобілістів», які визнають рух літосфер. плит у будь-якому напрямку. М. е. поділяють на 3 періоди: тріасовий, юрський і крейдовий (див. Тріасовий період і тріасова система, Юрський період і юрська система, Крейдовий період і крейдова система). Тріас найбільш геократич. період в історії Землі. Його мор. відклади відомі лише у геосинклінал. западинах, а на платформах вони відсутні або представлені континентал. строкатокольор. утвореннями, зокрема кам'яним і бурим вугіллям. У цей період тер. України була сушею. В понижених частинах суші утворювалися континент., переважно строкатокольорні піщано-глинисті відклади та мергелі. Мор. відклади виникали лише в Добруджі, Криму та Карпатах. На межі тріас. і юрського періодів відбулося горотворення, яке пов'язане з давньокіммерій. фазою альпій. орогенезу (див. Кіммерійська складчастість, яку також називають Мезозой., або Тихоокеан. складчатістю). Тоді виникли перші невисокі кряжі Кордитльєр Пн. Америки, Верхоян.-Чукот. обл., Індокитаю, Криму тощо. Кіммерій. фаза складчастості супроводжувалася могут. магматизмом. Юрський період характеризувався поширенням великих мор. трансгресій на всіх материках (Зх.-європ. і Сх.-європ. платформи, Пн. Африка, пн.-сх. частина Сибір. платформи). Максимум трансгресії припав на поч. пізньої юри. Мор. басейни вкрили зх. частину пн. Америки, Зх. Сибір, Сх.-Європ. платформу. В Зх. Європі утворилися Англо-париз., Пд.-нім., Аквітан., Ронська та ін.

западни. На території України завдяки низхід. тектон. рухам накопичувалися товщі континент. і мор. відкладів у Дніпров.-Донец. западині, окраїнах Донбасу, Галиц.-Волиц. і Добруджин. прогинах. На поч. крейд. періоду переважала геократ. ранньокрейд. епоха, яка здебільшого успадкувала тенденцію розвитку остан. віку пізньої юри. Тоді більшість материк. суші звільнилася від моря, але ненадовго. Мор. акваторії існували тільки в межах Мезотетису, на Зх. Америки, на Сх. Азії, в пд.-зх. частині Сх.-європ. платформи, в пн. р-нах Сибір. платформи, на Зх. Австралії. Серед мор. відкладів переважали безкарбонатні осади. У теплих мор. умовах були поширені рифові побудови. Разом з орогенезом відбувся як підвод., так і надвод. магматизм. На межі ранньо- та пізньокрейд. епох активізувалося мезозой. гороутворення (австрій. фаза). Найбільше воно проявилось в Кордильєрах, Андах, від Верхоянська до Індокитаю, де супроводжувалося знач. вулканіч. діяльністю. Саме в цей час утворилося Тихоокеан. вулканічне кільце. Найбільша за всю історію Землі трансгресія відбулася в пізньокрейд. час, коли під рівнем моря опинилися Пн.-амер., Афр., Австралій., Сх.-європ. платформи. Значно знизився виніс териген. матеріалу з суші, що сприяло утворенню карбонат. осадів за рахунок масового розвитку карбонат. мікроорганізмів. Тоді утворилася писал. крейда, від чого й походить назва всієї ератеми. Флора мезозою успадкована від палеозойської. Вона надзвичайно багата в систематич. відношенні. Землю переважно вкривали голонасінні рослини: гінкгові (байєра, фенікопсіс, гінкго), хвойні (волтція, араукарія), бенетитові (вільямсонія, вільямсонієла), цикадові (нілссонія, замітес, птерофіллум). Від М. е. відомо понад 400 видів дерево- і травоподіб. папоротей (клатроптеріс, гаусманія, коніоптеріс). Важливим у розвитку рослин. світу була поява перших покритонасінних. Їх знайдено у відкладах барем. ярусу нижньої крейди. У пізній крейді покритонасінним належить панівна роль (аралія, платан, дуб, фікус, магнолія, верба, клен та ін.). Тварин. світ, порівняно з палеозойським, зазнав знач. змін як на суші, так і на морі. У морях панували головоногі молюски – цератити, амоніти, белемніти, корненіжки, коколіти. У стадії розквіту знаходилися шестипроменеві корали, які разом із молюсками-рудистами та ін. утворювали банки, рифи тощо. Досить поширеними були двостулк. молюски: іноцерами, тригонії, грифеї, ауцели. На суші, в морі та повітрі панівна роль належала велетен. рептиліям (плазунам). Рослиноїдні чотириногі ящеротаз. форми – диплодоки, брахіозаври, бронтозаври, стегозаври – досягли довж. 45 м і мали вагу 30–50 т. Серед птахотаз. форм існували двоногі травоїдні велетні (ігуанодони, манджурозаври, траходони) та хижакі-колоси до 15 м заввишки (титанозаври, тиранозаври, тарбозаври, креатозаври). У морях та ін. водних басейнах водилися живородні рибоподібні іхтіозаври, плезіозаври, міксозаври. Були розповсюджені летючі ящери розмірів від малих (як сучасні горобці) до величезних із розмахом крил 6–7 м – археорніс, рамфоринхус, диморфодон, птеродактиль, археоптерікс. На поч. М. е. з'явилися перші ссавці (мікрolestес) розміром із сучас. пацюка. Від них походять сумчасті та плацентні. Бурхливий розвиток ссавців настав лише у наступ. кайнозой. ері. Сухий і жаркий континент. клімат тріасу змінився вологим і субтропічним у юрському періоді та теплим у крейдовому. Протягом М. е. понад 90 %

представників тварин. світу вимерли. Ін. фіз.-геогр. умови кайнозой. ери для них виявилися непридатними. З них нині існують представник дзьобоголових гатерія (Нова Зеландія), гладконогі жаби (Пн. Америка), справжні крокодили (Африка), багато сучас. родин акул (Тихий і Індій. океани), глибоководна риба-латимерія (зх. узбережжя Індій. океану) та ін. Відклади мезозой. групи представлені мор. (вапняки, крейда, мергелі, глини, піски) і континент. (строкатокольор. глини, суглинки, піски) осад. утвореннями. З ними, окрім писал. крейди, кам'яного та бурого вугілля, пов'язані поклади нафти та газу, поліметал. руд, кам'яної солі, бокситів, фосфоритів, цемент. і керам. сировини, мінерал. фарб, підзем. вод тощо.

Рекомендована література

1. Страхов Н. М. Основы исторической геологии. Ч. 1–2. Москва; Ленинград, 1948;
2. Вони ж. Летающие ящеры и древние птицы. Прага, 1961;
3. Вони ж. Ящеры древних морей. Прага, 1965;
4. Аугуста И., Буриан З. По путям развития жизни. Прага, 1965;
5. Стратиграфія УРСР. Т. 6, ч. 2–8. Тріас. Юра. Крейда. К., 1969–72;
6. Ключников М. М., Онищенко О. М. Історія геології. К., 1975;
7. Стратиграфические схемы фанерозоя и докембрия Украины. К., 1993;
8. Стратиграфія верхнього протерозою та фанерозою України. Т. 1. Стратиграфія верхнього протерозою, палеозою та мезозою. К., 2013;
9. Іванік М. М., П'яткова Д. М., Плотнікова Л. Ф. та ін. Модернізація стратиграфічних схем мезозойських відкладів України // Тектоніка і стратиграфія. 2014. Вип. 41.

Бібліографічний опис:

Мезозойська ера та група, Мезозой / Д. Є. Макаренко, М. М. Іванік // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-66137>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).